

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**TÜRKİYE VE KIRGIZİSTAN'DAKİ İKTİDAR DEĞİŞİKLİKLERİ: ASKERİ DARBELER VE
RENKLİ DEVRİMLER**
**GOVERNMENT CHANGES IN TURKEY AND KYRGYZSTAN: MILITARY COUPS AND COLORFUL
REVOLUTIONS**

Bahar ÖZSOY*
Əlimusa İBRAHİMOV**

Öz

Tarihin eski dönemlerinden itibaren karşılaşılan darbelerin 20. yüzyılda arttığı ve 21. yüzyılda da devam ettiği gözlemlenmektedir. Genel olarak askeri darbe şeklinde ortaya çıkmakla beraber, 2000'li yıllarda eski Sovyet ülkelerinde ve Balkanlarda olduğu gibi halk ayaklanması şeklinde de darbeler gerçekleşmiştir. Rejim ya da lidere yönelik olarak yapılan bu tür darbeler genel olarak ülkenin demokrasi açısından kaynaklanmakta ve darbe sonrası yapılan yasal/anayasal değişikliklerle kişi hak ve özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Demokratik sistemin özünde var olan temel argüman, ülkenin seçimle gelen bir iktidar tarafından yönetilmesidir. Genellikle şiddet ve zorlama şeklinde gerçekleşen darbelerde halk, kimi zaman aktif kimi zaman pasif olarak sürece dâhil olmaktadır. Çalışmada Türkiye ve Kırgızistan'da gerçekleşen darbeler ele alınmakta; sivil ve askeri darbelerin gerçekleşme biçimleri, nedenleri, sonuçları, benzerlikleri ve farklılıkları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Türkiye, Kırgızistan.

Abstract

It is observed that the coups that have been experienced since the old periods of history have increased in the 20th century and continued in the 21st century. Overall, although it emerges as a military coup, in the 2000s, it took place form of people's revolt in the former Soviet countries and the Balkans. Such coups made for the regime or the leader are generally caused by the democracy of the country and post-coup legal or constitutional amendments restrict people's rights and freedoms. The basic argument, which exists at the core of the democratic system is that the country is governed by an elected government. Generally, in the case of violence and coercion, the people are sometimes active, sometimes passively involved in the process. In the study, coups which was realized in Turkey and Kyrgyzstan is discussed; causes, consequences, similarities, differences and the forms of realization of civil and military coups are examined.

Keywords: Coup, Turkey, Kyrgyzstan.

GİRİŞ

Cumhuriyet'in ilanından sonra çok partili yaşama geçişle birlikte Türkiye, bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kırgızistan siyasi, ekonomik ve toplumsal alandaki sorunlar neticesinde darbelerle karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye'de gerçekleşen darbeler askeri nitelikte olmuşken, Kırgızistan'daki darbeler¹ halk tarafından gerçekleştirildiğinden sivil nitelikte olmuştur.

Yaşanılan darbelerin çeşitli nedenleri olmaktadır. Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeler düşünüldüğünde ekonomik, toplumsal ve siyasi koşulların yanı sıra rejim ve dini söylemlerin de iktidar değişimlerine yol açtığı görülmektedir. Buna göre, yoksulluk ve enflasyon dönemlerinin tetiklemiş olduğu toplumsal kargaşa ortamı Türkiye'de özellikle farklı görüşler arasındaki mesafenin açılmasına, laik ve dindar kesimin birbirlerine olan güvenlerinin azalmasına, ordunun rejimi korumak ve ülke refahını sağlamak amacıyla çeşitli aralıklarla yönetime el koymasına sebep olmuştur. İç dinamikler kadar dış dinamiklerin de etkili olduğu darbeler genellikle farklı görüşler arasındaki çatışmalardan beslenmiş, özellikle sağ ve sol görüş etrafında toplanan genç nüfus siyasi krizlerin toplumsal alandaki tezahürü olmuştur.

Bağımsızlığın ardından ekonomik ve siyasi krizlerin en fazla görüldüğü Orta Asya ülkesi olan Kırgızistan'da da iktidar değişimleri genellikle sancılı olmuştur. Genç bir devlet olması, demokratik ortamın yerleşmemiş olması, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamaması, ülkenin sahip olduğu jeopolitik konum ve Sovyetler zamanında oluşan; sınırları belirlenmeyen etnik yapı ülkenin beşer yıl ara ile iki defa halk ayaklanması yaşamasına neden olmuştur.

Hem Türkiye hem Kırgızistan'da yaşanan darbeler nitelikleri itibari ile farklı olsa da, darbenin sebep olduğu siyasi istikrarsızlık ve demokrasi açığı her iki ülkede de gelişme ve kalkınma öncelikli politikaların uygulanmasını geciktirmiştir. Çalışma sivil ve askeri darbe örneklerinden olan Kırgızistan ve Türkiye

*Doktora Öğrencisi, Baku Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, bhr_ozsoy_27@hotmail.com

**Siyasi İlimler Üzere Felsefe Doktoru, Baku Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ialimusa@mail.ru

¹Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında meydana gelen iktidar değişimleri bazı kaynaklarda "devrim", bazılarında ise "darbe" olarak nitelendirilmektedir. Çalışmada sivil nitelikteki darbeler "devrim" olarak ele alınmıştır.

darbelerine odaklanmakta, iktidar değişimlerine neden olan darbe ve devrimlerin etkilerini analiz etmektedir.

1. Türkiye’de Askeri Darbeler Dönemi (1960-1980)

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir siyasal yaşamın filizlenmeye başladığı Türkiye’de, ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi-toplumsal koşullar nedeniyle, demokrasinin gereği olan çok partili yaşama 1946 yılında Demokrat Parti (DP)’nin kurulmasıyla geçilebilmiştir. Bu süreçte 23 yıl tek parti olarak ülke yönetimini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), “siyaseti” kendi ideolojisi çerçevesinde şekillendirmiş bunu yaparken de askerin desteğini almıştır.² Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra ise asker, “rejimin koruyuculuğu” görevini üstlenerek Cumhuriyeti ve laikliği korumak adına yönetime müdahalelerde bulunmuş ve sonuçta demokratik düzen çeşitli aralıklarla sekteye uğratılmıştır (Akıncı, 2013: 116).

i. 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırası

CHP’den ayrılmış olan 4 ismin³ kurduğu Demokrat Parti, iktidarı CHP’den devraldığı 1950 yılından parti ve kimi politikacıların trajik bir sonla siyasal yaşama veda ettiği 1960 yılına kadar aralıksız şekilde iktidarda kalmıştır.

CHP iktidarının halkın gözündeki seçkinci imajına bir alternatif olan DP, halka yakın durmayı seçerek özellikle az gelirli nüfus tabanında bir seçmen kazanmıştır. 1946 yılında muhalif olarak parlamentoya girebilen parti, 1950 yılında iktidarı CHP’den almıştır. DP, iktidara geldikten kısa süre sonra köylünün yaşayışını büyük ölçüde değiştiren şeker, çimento ve dokuma alanında büyük yol kat etmiş; belirli bir süre milli gelirden fark edilebilir bir artış yaşanmasını sağlamıştır. Ancak, 1954-1957 arasındaki dönemde ekonomik sıkıntılar baş gösterirken DP’nin uygulamaları da sertleşmeye başlamıştır. (Bulut, 2009: 78-79). Muhalefette kaldığı dönem içerisinde CHP’nin tahammülsüzlüğünden şikâyetçi olan DP, iktidar olduktan sonra aynı olumsuz tavırları sergilemiş ve muhalefete karşı katı tutumu darbenin temel belirleyicilerinden olmuştur (Akıncı, 2014: 59). İktidarının ilk yıllarında demokratik bir görünüm çizen, genel af ilan eden ve liberal bir basın kanunu kabul eden DP yerini, dış politikada kimi zaman yanlış kararlar veren, siyasal liberalleşmeden vazgeçerek basına, muhalefete, aydınlara, sivil ve asker bürokrasisine karşı olumsuz bir tutum sergileyen ve baskı uygulayan bir partiye bırakmıştır (Kongar, 2007: 149-150). Buna göre, CHP’yi baskı altına almak amacı ile bir “Tahkikat Komisyonu”⁴ oluşturulmuş; DP’ye oy vermeyen iller ilçe yapılmış, yargıç güvenliği kısıtlanmış, üniversitelere baskı uygulanmış ve öğretim elemanlarının siyasete girmeleri yasaklanmıştır (Kemal, 1986’dan akt: Emiroğlu, 2016: 4; Oğuzhan Börekci, 2013: 1919). Uyguladığı baskı politikası nedeniyle, 1957 yılından sonra iktidar açısından karşılaşılan en önemli sorunların başında aydınların, bürokrasinin ve ordu mensuplarının desteğinin hissedilir derecede azalmış olması gelmektedir (Oğuzhan Börekci, 2013: 1920). Buna göre, orduda bir tasfiye hareketine giden DP iktidarının ilerleyen dönemlerde ordu ile arasının açılması, ordu içerisinde darbeci bir kesimin oluşmasına neden olmuştur. İktidar-muhalefet-ordu üçgeninde süren gerginlik ve baskı politikaları halk nezdinde de bir kutuplaşma yaratmış; ülkede ekonomik destekli sosyal krizlerin yol açtığı kargaşa ve kaos ortamı büyük şehirler başta olmak üzere birçok kenti etkisi altına almıştır. İktidarının son döneminde ekonomik sıkıntıların giderek ağırlaşması yönetimi güç durumda bırakmış, özellikle 1958 yılı içerisinde fiyat artışları ile birlikte kuyruklar ve karaborsa ortaya çıkmıştır (Bulut, 2009: 78). Neticede, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’in başkanlığında oluşturulan Milli Birlik Komitesi 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yaparak yönetime el

²Cumhuriyet Dönemi ordu-siyaset ilişkisine bakıldığında ordunun Türk Siyasal yaşamındaki rolünün yeni olmadığı, Osmanlı Dönemi’nden itibaren ordunun siyasal yaşama kimi zaman doğrudan kimi zamansa dolaylı olarak katıldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Çitçi 2006)

³ Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan

⁴Siyasi alanda yaşanan krizler neticesinde muhalefeti baskı altına almak amacı ile oluşturulan komisyondur. Komisyon’un görev ve yetkilerinin artırılması protestolarla eleştirilmiş, polis ve öğrenciler arasında çatışmalar yaşanmış, birçok kentte sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu durum 1960 darbesinin nedenlerinden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakın: (Bulut 2009(a)).

koymuştur. Darbe ile birlikte, halkın oyları ile iktidara gelen hükümet silah zoruyla iktidardan alınmış, dönemin başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir (Emiroğlu, 2016: 4-5).

1961 darbesi sonrasında Anayasa ile getirilen yeni kurumlar, askeri vesayet sisteminin kurumsallaşmasını sağlamıştır (Akıncı, 2014: 62). Yeni anayasa ile birlikte nispeten özgürlükçü bir ortam oluşturulmuştur. Dernek kurma, silahsız ve saldırsız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkı, çalışanların önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve ayrılma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı 1961 Anayasası'nda yer almıştır (Emiroğlu, 2016: 7).

Halk ise, darbeye karşı tavrını idamlardan 1 ay sonra yapılan seçimlerde göstermiş, askerin bütün baskı ve sindirme girişimine rağmen, Demokrat Parti'nin temsilcisi olarak ortaya çıkan Adalet Partisi (AP) oyların %34,7, CHP %36,7'sini almıştır (Akıncı 2014: 64). Oyların çoğunluğunu almasına karşın CHP tek başına iktidara gelecek oranı sağlayamamış ve Türk Siyasi yaşamı bu dönemde koalisyon hükümetleri ile tanışmıştır. 1965 seçimlerinde ise CHP oylarını %28'lere düşürmüş ve AP %52 oy oranı ile iktidara gelmiştir (YSK, 2015).

60'lı yılların sonlarına doğru dünyada mevcut düzen aleyhine başlayan protestolar Türkiye'de de etkisini göstermiş ve 1968 yılı özellikle üniversite gençliğinin boykotlar, kanlı çatışmalar ve protestolarla dolu bir sahnenin başrolüne geçmesine şahitlik etmiştir. Günden güne kötüleşen durum nedeniyle 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de ikinci kez demokrasiden otoriter yönetime geçilmiştir. Neticede Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının birlikte imzaladıkları "muhtıra" radyodan okunmuş; bu muhtırada komutanlar demokratik seçimlerle iş başına gelmiş olan hükümetin istifasını ve Atatürkçü bir anlayışla anayasanın öngördüğü düzenlemeleri yerine getirebilecek güçlü bir hükümetin kurulmasını talep etmişlerdir (Akıncı, 2014: 66).

Muhtıra döneminde seçilmiş organların varlığı devam etmekle beraber otoriter bir yönetim 1973'e yılına kadar devam etmiş, meclis faaliyetleri ordunun vesayeti altında yürütülmüştür. 1960 darbesi daha çok sağ kesime yönelik olarak gerçekleştirilmişken, 1971 muhtirasında ordunun hedefinde sol örgüt, kurum ve kuruluşlar olduğu görülmektedir. Buna göre, sendikaların toplantıları ve gençlik örgütleri yasaklanmış, Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri on gün süreyle yayın yasağı almış, radikal solun önde gelen ve darbe yanlısı olarak nitelendirilen çeşitli yazarları tutuklanmıştır (Dursun, 2000: 158). 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortam yerini kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı bir sürece bırakmıştır. Temel hakların kullanılmasına yönelik sınırlama getirilmiş, gözaltında tutma süresi 15 güne çıkartılmış, memurların sendikalara üye olmaları yasaklanmış, TRT'nin özerkliği kaldırılmış ve üyelerinin seçiminde hükümetin etkin olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur (Emiroğlu, 2016: 11).

ii. 1980 Askeri Darbesi ve Türkiye'nin Demokrasi Sınavı

1971 muhtirasından sonraki dönem Türk Siyasi hayatı için yeni bir darbe döneminin başlangıcı olmuştur. 1980 yılına kadar iktidara gelen zayıf koalisyon hükümetleri ekonomik ve toplumsal yaşamda meydana gelen sorunlara etkili çözüm bulamamış; toplumsal olaylar günden güne artarak devam etmiştir. Buna göre, ülkenin çeşitli kentlerinde sağ ve sol gruplar arasındaki görüş farklılığına dayalı çatışmalar devam etmiş, mezhebe dayalı anlaşmazlıklar⁵ çeşitli kentlerde şiddet olaylarının artmasına ve can kayıplarına neden olmuş, Türkiye'nin en yetkin devlet kurumları dahi çalışamaz hale gelmiştir. Siyasi istikrarsızlığın artarak sürdüğü bu dönemde 5000'den fazla sağ ve sol gruba mensup genç yaşamını yitirmiştir (Emiroğlu, 2016: 12-13). Neticede, Kenan Evren önderliğinde, Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 tarihinde bir kez daha yönetime el koymuştur. 1960 darbesinin aksine, 1981'de siyasi partilerin feshine dair kanun çıkarılmış ve CHP dâhil bütün siyasi partiler feshedilerek malları hazineye devredilmiştir. Darbe ile birlikte, TBMM kapatılmış, 1961 Anayasa'sı kaldırılmış, yüz binlerce kişi gözaltına alınmış, düzenlenen

⁵ 19-26 Aralık 1978 tarihinde Kahramanmaraş'ta Alevi vatandaşlara yönelik şiddet olayları yaşanmıştır. Sayıları tam olmamakla birlikte onlarca kişi ölmüş yüzlerce kişi de yaralanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Erdendoğdu, 2014.

operasyonlarla siyasi örgütler çökertilmiş ve bütün mallarına el konmuş, üyeleri gözaltına alınmış ve tutuklanmış, yayınlar yasaklanmış ve sansürlenmiştir (Karataş, 2015: 83). Bu dönemde, 650.000 kişi gözaltına alınmış, 7000 kişi için idam cezası istenmiş, 517 kişiye idam cezası verilmiş ve 50 kişi asılmıştır. Basın ve yayın kuruluşları da bu süreçten etkilenmiş, yapılan operasyonlar çerçevesinde 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istenmiş, gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiştir. Yine aynı dönemde 300 gazeteci saldırıya uğramış, bunlar arasından 3 tanesi öldürülmüştür. Gazeteler 300 gün boyunca yayın yapamamış, 39 ton gazete ve dergi imha edilmiştir (Yüksel, 2011). Darbe sonrasındaki üç yıl içinde önemli yasaların neredeyse tamamı değiştirilmiş, yeni anayasa hazırlanarak 7 Kasım 1982'de yürürlüğe girmiştir. Ülkede uygulanan sıkıyönetim kademeli olarak en son 19 Temmuz 1987 tarihinde Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerinde kaldırılmıştır (Emiroğlu, 2016: 15).

Yaşanılan darbeler değerlendirildiğinde, 1960 darbesi Türk Siyasetinin karşılaştığı ilk darbe ve sonucunda halkın oylarıyla seçilmiş bir başbakanın idam edildiği bir demokrasi ayıbı olarak tarihe geçmiştir. Bu darbe sonrası getirilen anayasa, bir yandan kişi hak ve özgürlükleri açısından önemli düzenlemeler ve özgürlük ortamı getirmişken diğer yandan yeni darbelerin yaşana bilirliliğini de meşrulaştırmıştır. Nitekim on yıl sonra gerçekleşen 1971 yılındaki darbe, mevcut iktidarın silah zoruyla değil yumuşak güç kullanarak yönetimden uzaklaştırıldığı bir darbe olmuştur. Buna karşın halkın oyları ile seçilmiş bir partinin tehdit yoluyla yönetimden uzaklaştırılması demokrasinin Türkiye Cumhuriyeti'nde yerleşmediğini göstermesi açısından önemlidir. 1980 yılına gelinceye dek artarak devam eden şiddet olayları neticesinde yüzlerce insan yaşamını yitirmiş ve siyasi krizler bir türlü sonlanmamıştır. 1980 yılında TSK'nın yapmış olduğu darbe ile birlikte Türk Siyasi hayatı demokrasiden 3. kez uzaklaştırılmış ve gerek halk gerekse siyasiler darbelerin neden olduğu ürkek siyaset eğilimlerinin izlerini uzun süre hissetmişlerdir.

2. Darbe Geleneğinin Sonu: 15 Temmuz Darbe Girişimi

Demokratik sistemin gelişmediği ülkelerde görülen ve demokrasinin işleyişini engelleyen darbeler Türk Siyasi yaşamının yakından tanıdığı bir olgudur. Özellikle çalışmada ele alınan 1960, 1971 ve 1980 darbeleri Türkiye'de iç ve dış konjonktürde büyük kayıplar yaşanmasına sebep olmuştur. Aktif olarak darbe karşıtı bir tutum sergilemeyen halk ise, özellikle darbe sonrası yapılan seçimlerde tepkisini gösterme yoluna gitmiştir. Aradan geçen 37 yılda siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda büyük gelişmeler gösteren Türkiye'de demokrasi de bu bağlamda gelişmeye devam etmiştir. 2000'li yıllara gelene kadar siyasi krizlerin dönem dönem devam ettiği Türkiye'de, 2002 yılındaki seçimlerle iktidara gelen AK Parti (AKP) hükümeti ile birlikte siyasi, ekonomik ve toplumsal alandaki krizler genel itibarı ile geride kalmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkilerin de geliştirildiği bu yıllarda yasal ve kurumsal değişiklikler, kişi hak ve özgürlüklerini arttırmaya yönelik uygulamalar birbiri ardına çıkarılmıştır. Demokratikleşme yolunda kaydedilen uzun mesafelere karşın 15 Temmuz 2016 tarihinde Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından siyasi iktidar zor kullanılarak ele geçirilmeye çalışılmıştır. Buna göre, ordu içerisinde alt rütbedeki general ve subaylar⁶ tarafından oluşturulan ve kendilerine "Yurtta Sulh Komitesi" adı veren cuntacı bir grup iktidara karşı darbe girişiminde bulunmuş; sivil halkın aktif olarak girişime tepkisi ile birlikte eylem gerçekleştirilememiştir. Silahların doğrudan darbeye karşı duran halka doğrultulduğu bu kanlı girişim TSK'nın emir komuta silsilesinin tamamen dışında gerçekleştirilmiştir (Demir, 2016: 9). Bu yüzden de, Genelkurmay başkanı başta olmak üzere darbeye destek vermeyen komutanları rehin alan cuntacılar İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerdeki köprü, valilik, polis merkezleri, TRT Binası, hava limanları gibi stratejik noktaları ele geçirmeye çalışmışlardır (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016; Akbulut, 2016). Tankların yanı sıra savaş uçakları ve helikopterlerin de kullanıldığı darbe girişiminde ilk defa, TBMM ve kamu kurumları bombalanarak halka ateş açılmıştır. Canlı yayına bağlanarak darbeyi tanımadıklarını açıklayan Cumhurbaşkanı ve Başbakan

⁶Darbe girişimine kalkışan askerler Fetullah Gülen liderliğindeki Fethullah Terör Örgütü (FETÖ)'ne mensupturlar. Söz konusu terör örgütü 1970'li yıllardan itibaren tüm dünyada eğitim ve barış hizmeti sunmak amacıyla örgütlenmeye başlamış ve Türkiye'de eğitim, ordu, yargı, bürokrasi gibi önemli kurum ve kuruluşlara mensuplarını yerleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Anadolu Agency 2016 FETO's Coup Attempt: A Timeline. Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş: İstanbul.

halkı sokaklara çıkmaya ve darbeye karşı durmaya çağırışlardır. Çağrıya olumlu yanıt veren halkın tankların önüne geçmesi ve askerlere engel olmaya çalışması ile darbe girişimi başarısız olmuştur (Han, 2016). Ancak, olaylar sırasında 62'si polis, 5'i asker, 173'ü de sivil 240 kişi şehit olmuş, 535 kişi de yaralanmıştır (www.sabah.com.tr/gundem, 01.04.2017). Darbe sonrası bir araya gelen 4 parti, darbe girişimini eleştirmiş ve bir bildiri yayınlarak darbeyi kınamışlardır (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016: 40; www.nytimes.com/ 03.04.2017). Darbe sonrası süreç ise Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle, FETÖ mensuplarının sızmış olduğu tüm kamu kurum ve kuruluşlarında bir tasfiye hareketine girilmiş, ülkede OHAL ilan edilmiştir. Bunun yanında, 1980 darbesinde olduğu gibi bu darbe girişiminin arkasında da ABD'nin olduğu söylentilerinin kamuoyunda sıklıkla dile getirilmesi ve ABD'nin FETÖ lideri Gülen'i iade konusuna mesafeli davranması iki ülke arasındaki ilişkileri germiştir (Soler i Lecha, 2016: 1-2).

3. Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da İktidar Değişiklikleri: 2005 ve 2010 Sivil Darbeleri

Kırgızistan Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletler içinde Tacikistan ve Moldova ile birlikte en fakir ülkelerden biridir. Ülkenin kuzeyinin ekonomik olarak daha gelişmiş olmasına karşın, güney bölgesinde nüfus yoğunluğu, işsizlik, uyuşturucu kaçakçılığı ve radikal İslamcı akımlar (Özbekistan ya da Tacikistan kadar olmasa da) yoğun olarak görülmektedir (Akçalı, 2012: 199). Sovyetlerin dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilk ilan eden Orta Asya ülkesi olan Kırgızistan Askar Akayev'in önderliğinde demokratik bir cumhuriyete yönelik sistematik değişiklikler uygulamaya çalışarak, uluslararası bir üne kavuşmuştur (Joldoshbek Ulu, 2008: 7). Orta Asya'nın diğer Türki Cumhuriyetleri bağlamında değerlendirilirse, ciddi eksikliklerine rağmen Kırgızistan diğer ülkelere göre demokrasi, insan hakları ve özgürlükler konusunda çok daha gelişmiş bir görünüm sergilemiştir (Bingöl, 2007: 3). Ülke, kısa süre içinde piyasa ekonomisine geçmiş, laik ve demokratik bir ulus devlet olmayı amaçlamıştır (Akçalı, 2007: 114). 1991 yılındaki seçimlerden, sivil darbe ile yönetimden indirildiği 2005 yılına kadar başkanlıkta Akayev olmuş, dönemin temel politikalarına Akayev yön vermiştir. Buna göre, 90'lı yıllar boyunca birçok siyasi parti, sivil toplum örgütleri ve bağımsız medya kuruluşları ortaya çıkmıştır (Cummings, 2010: 2; Joldoshbek Ulu, 2008: 7). Ülkenin diğer Orta Asya ülkelerine nispeten demokrasiye daha yakın olması büyük güçlerin de dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda, eski bir Sovyet ülkesi olması, Çin'e sınır olması yanında, 2001 yılında Afganistan'ın işgal edilmesinde Kırgızistan'ın jeopolitik konumunun sağlamış olduğu imkânlar ABD'nin Kırgızistan'a olan ilgisinin artmasını sağlamıştır. Özellikle, Clinton döneminde, bölgedeki demokratik ve özgürlükçü hareketleri destekleyen ABD yönetimi, bölgenin diğer otoriter rejimlerine karşın, nispeten daha demokratik sayılabilecek Kırgızistan'ı ekonomik ve siyasal yönden desteklemek kaydıyla, bölgedeki diğer otoriter rejimlere de esin kaynağı olacak örnek bir ülke yaratma çabası içerisine girmiştir (Bingöl, 2007: 12). Ancak Rusya faktörü nedeniyle Lale Devrimine kadar Orta Asya'daki nüfuzunu artıran ABD, devrim sonrasında bu nüfuzu yitirecek ve Rusya yeniden ülke üzerinde ağırlığını hissettirmeye başlayacaktır (Joldoshbek Ulu, 2008: 6).

Kırgızistan'ın temel ekonomisi Çin mallarının BDT ülkelerine aktarılmasında rol oynayan pazarlar etrafında dönmektedir (Sarı, 2010: 30). Zengin yer altı kaynaklarından ya da gelişmiş sanayi ağundan yoksun olması Kırgızistan'ın jeopolitik konumunu kullanmasını sağlayacak politikaların önemini göstermektedir. Ancak, bağımsızlık sonrası dönemde görülen siyasi ve toplumsal krizlerin temel nedeni söz konusu politikaların etkin oluşturulamaması ve ülkedeki ekonomik kaynaklı sorunlar olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte de, ülkedeki demokratik ortam kaybolmaya ve cumhurbaşkanı otokratik bir tutum sergilemeye başlamıştır. Akayev zamanla kendi gücünü artırırken, parlamentonun gücünü azaltma çabasına girmiştir (Sarı, 2010: 33). Akayev'in, karşısına çıkan ekonomik fırsatları önceleyen bir tutum sergilemesi de muhalif hareketlerin eleştirilerini artırmıştır. Bu bağlamda, yerleşim alanı olmayan dağlık bir bölgeyi Çin'e vermesi muhalif grupların, Manas üssünü ABD'ye kiralaması ise Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Bunun yanında Akayev'in icraatlarını eleştiren muhalif Azimbek Beknazarov'un 2002 yılında görevini kötüye kullandığı gerekçesi ile tutuklanması Aksu bölgesinde gösterilere neden olmuş, polisin halka ateş açması ile de olaylar

büyüyük siyasal bir krize dönüşmüştür (Lewis, 2008: 266; Akçalı, 2007: 126). Diğer Orta Asya ülkeleri gibi zengin yeraltı kaynaklarına da sahip olmayan Kırgızistan'da yönetim, uluslararası alanda jeopolitik konumunun sağlamış olduğu fırsatları böylece değerlendirememiş; yönetimin sergilemiş olduğu ikili tutum ekonomik ve siyasal sorunları artırmıştır (Alkan, 2011: 310). Yine, ülkedeki yolsuzluk sorununun önlenememesi ve Akayev'in yakın çevresi hakkındaki yolsuzluk iddiaları da önemli sorunlar olmayı sürdürmüştür (Lewis, 2008: 271; Joldoshbek Ulu, 2008: 14). Bu bağlamda, 2005 yılındaki parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri Akayev için büyük önem taşımıştır. Kırgızistan Anayasa'sına göre iki defa seçim kazanan Akayev, Cumhurbaşkanlığı için aday olamayacağından parlamento seçimlerinde yakın çevresinin seçimlere girmesini sağlamıştır. Böylece, anayasayı değiştirerek görev süresinin uzatılmasını ya da ailesinden birinin Cumhurbaşkanı olmasının yolunu açmak istemiştir. Bu sayede kızı ve oğlunu parlamentoya sokmayı da başarmıştır. Yapılan seçimlerin özgür ve serbest bir ortamda olmadığına dair görüşler ortaya çıkarken, seçim döneminde basına yönelik baskı söylemleri de artmıştır (Sarı, 2010: 35). Muhalef adayların ilk turda seçimlerde başarı gösterememesi nedeniyle başlayan gösteriler ikinci tur oylamada da aynı durumun yaşanması nedeniyle artarak devam etmiştir. Muhalefet, göstericilerin Bişkek'teki hükümet binalarını ele geçirmesi karşısında olayları kontrol edemeyen iktidarı ele geçirmiş; neticede Akayev ve ailesi ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Sarı, 2010: 36).

Sarı ve Yiğit'e göre, sivil darbenin Kırgızistan'da yaşanması özellikle nispeten demokratik ortamın yaratmış olduğu boşluktan ve cumhurbaşkanının genel itibari ile kendi bölgesi tarafından desteklenmesinden kaynaklanmaktadır (Sarı vd., 2005). Çünkü sivil darbenin sebepleri değerlendirildiğinde, darbeye sebep olan yoksulluk, başarısız demokratikleşme süreci, otoriter yönetim, yolsuzluk, ekonomik durgunluk, seçimlerin manipüle edilmesi ve bölgeselcilik⁷ gibi etmenlerin kısmen ve ya tamamen diğer Orta Asya ülkelerinde de bulunduğu görülmektedir. Zaman zaman ifade edilen darbedeki dış güçlerin etkinliği ihtimali ise genel olarak zayıf kalmaktadır (Alkan, 2010: 28; Lewis, 2008: 275; Kukuyeva, 2006: 86). Darbenin planlı ve kontrollü bir şekilde olmaktan ziyade beklenmedik şekilde bir iktidar değişimine yol açmış olması bu ihtimali yine zayıflatmaktadır (Pelkmans, 2005: 148-157). Dahası, Rusya, darbe sonrası Akayev'e sığınma hakkı vermiş ve ülkedeki kargaşanın nedeni olarak Batı STK'larını ve AGİT'i işaret etmiştir (Stobdan, 2014: 6). Buna karşın, ülkenin dış politikasında Rusya ve ABD'ye gösterilen ikili tutum göz önüne alındığında, her iki büyük gücün de, Akayev rejiminin devrilmesinde belirleyici olmamalarına karşın süreci hızlandırdıkları görülmektedir (Joldoshbek Ulu, 2008: 37).

Bakiyev döneminde ise, aktörler değişmiş ancak başlangıçta yapılan bir iki değişiklik ayrı tutulursa ulusal ve uluslararası alanda izlenen temel politikalar değişim göstermemiştir. Bu süreçte büyük güçler arasında denge kurma siyaseti devam etmiş, ülkenin jeopolitik konumu ABD ve Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanılmıştır. Buna göre, iktidara geldiğinde Orta Asya'daki Amerikan üslerinin kapatılması çağrısını imzalayan Bakiyev, 2006 yılında ABD'den üs için ödedikleri kiranın on kat kadar artırılmasını talep etmiş, neticede de kiranın birkaç kat artmasını sağlamıştır (Sarı, 2010: 42). Bunun karşılığında Rusya ve ABD arasında denge sağlamak için Bakiyev'in Rusya'ya ikinci askeri üs sözü vermesi Rusya'yı yatıştırmamış, 2010 yılı başlarında Rusya, kitle iletişim araçları yoluyla Bakiyev karşıtı bir kampanya başlatmıştır (Stobdan, 2014: 20). Zaman geçtikçe iç politikada da değişen bir şey olmadığı anlaşılmış; iktidara geldikten kısa bir süre sonra ülke kaynakları Bakiyev ailesine tahsis edilmiştir. Örneğin, altyapı projeleri ve ekonomik kalkınma programlarının sorumluluğunda ve ülkenin finans kuruluşları üzerinde doğrudan bir denetime sahip olan Kalkınma, Yatırım ve Yenilik Merkezi bir Ajans kurularak Bakiyev'in oğlu Ajans'ın başına getirilmiştir. Şubat 2010'da bir telefon sistemi operatörü olan Kırgız Telefonu ülkenin kuzeyine elektrik sağlayan Severelektro Şirketi Bakiyev'in iş ortakları olarak bilinen girişimcilere düşük fiyatlarla satılmıştır

---

⁷Kırgızistan coğrafik olarak gelişmiş Kuzey ve geleneksel Güney arasında bölünmüştür. Ülkenin güneyinde yerleşen önemli orandaki Özbek azınlık da düşünüldüğünde etnik ve ekonomik temelli çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Cumhurbaşkanlığına gelen isimlerin daha çok kendi bölgeleri tarafından da desteklenmesi ülkede bölgesel bir ayrımcılığın sürdürülmesine ve ulusal birliğin sağlanamamasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Stobdan 2014: 2).

(Troitskiy, 2012: 13). Yine, Bakiyev döneminde medya ve internete yasaklamalar getirilmiş, rüşvet ve adam kayırmacılık olayları artmıştır (Demirtepe vd., 2015: 131). Bakiyev ülkeyi tek partili bir devlet haline getirmiş; yolsuzluk ve ekonomik sorunların yaygınlaşmasına neden olmuştur (Stobdan, 2014: 9). Yapılan anayasa değişiklikleri ile de başlangıçta kısıtlanan Cumhurbaşkanı'nın yetkileri çok geçmeden yeniden artırılmıştır (Juraev, 2010: 31). Aralık 2007'de gerçekleşen parlamento seçimlerinde de, Bakiyev'in liderliğini yaptığı Ak Jol partisi hileli ve açık olmayan seçimler sonucu 90 sandalyeli Jogorku Keneş'te (Parlamento) mutlak çoğunluğu sağlamış (71 sandalye) böylece Bakiyev'in iktidarı güçlenmiştir. Böylece Bakiyev, muhalefet ile diyalog yolu aramak yerine onlara karşı baskı politikası izleme yolunu seçmiştir (Sarı, 2010: 38). Bunların yanında artan ekonomik sıkıntılar, Bakiyev'in aile üyelerinin karışmış olduğu yolsuzluk söylentileri ve nihayet 2009 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimindeki usulsüzlük iddiaları Bakiyev aleyhtarı gösterilerin güçlenerek ortaya çıkmasına neden olmuştur. Güvenlikle ilgili endişeleri artan hükümet gösterileri baskı ile engellemeye çalışmış, muhalif protesto gösterileri ve medya bastırılmaya çalışılmıştır (Nichol, 2010: 1). Buna rağmen, 6-7 Nisan'da gerçekleşen muhalefet gösterileri, kısa sürede muhaliflerin Talas, Issık Göl bölgesi ve Narin'deki hükümet konaklarını ele geçirmesi ve yağmalaması ile sonuçlanmıştır. Baskınlar sırasında onlarca insan hayatını kaybetmiş binlerce kişi de yaralanmıştır (Stobdan, 2014: 20). Talas'ta başlayıp Bişkek'te halk isyanına dönüşen 6-7 Nisan olayları sonucu Bakiyev ve yakın çevresi önce Bakiyev'in memleketi olan Celalabad'da sonra da güneydeki Oş kentinde taraftar toplayarak iktidarı geri almak istemiştir (Sarı, 2010: 39). Ancak yakın komşularından ve büyük devletlerden de destek alamayan Bakiyev ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Bakiyev'in devrilmesinin ardından Roza Otonbayeva⁸ geçici olarak Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Onun döneminde referandumla yapılan anayasa değişikliği ile Başkanlık tipi Cumhuriyetten Parlamenter Sisteme geçilmiştir. Gerçekleştirilen düzenlemelere karşın 1991'deki bağımsızlıktan bu yana Kırgız Cumhuriyeti kısa ömürlü tarihinin en büyük trajedisini yaşamıştır (Yiğit, 2010). Özbekler ve Kırgızlar arasındaki etnik temelli çatışmalarda yüzlerce Özbek hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce Özbek nüfus da Özbekistan'a sığınmıştır (Sarı, 2010: 40). 30 Ekim 2011'de yapılan başkanlık seçiminin ardından Roza Otonbayeva geçici süreyle yürüttüğü başkanlığı, Almaz Atambayev'e teslim etmiştir.

İki darbe birlikte değerlendirildiğinde, aralarındaki bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Hem Akayev hem de Bakiyev döneminde kısa süre içinde siyasal iktidar kişisel iktidara dönüşmüş ve siyasal güç tek elde toplanmıştır. Her iki lider de yakın çevrelerini ve aile üyelerini önceleyen bir aile temelli siyaset sürdürmüşlerdir (Juraev, 2010: 33). Rejimin zamanla otoriter bir yapıya dönüşmesi, anayasanın, yasaların, parlamentonun (Jogorku Kenes) ve bakanlıkların gücünü ve etkinliğini azaltmıştır (Sarı, 2010: 29). Ayrıca, dış politika açısından her iki lider de Rusya ve ABD'ye karşı aynı tutumu sergilemiş; iki ülke arasında denge siyaseti zaman zaman sorun yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bunlarla birlikte, Akayev'in darbe karşısında şiddete başvurmamış olmasının vurgulanması gerekmektedir (Halidov, 2013: 6).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İkinci dünya savaşı sonrası oluşan iki kutuplu uluslararası sistemde Türkiye'de iktidara gelen partiler genel itibari ile ABD yanlısı bir dış politika sergilemişlerdir. Tek parti döneminde CHP ile birlikte ideolojik bir anlayışla sisteme dâhil olan ordu, çok partili yaşamda özellikle sağ görüşlü partiler iktidara geldiğinde rejimin koruyuculuğunu üstlenerek yönetime müdahalelerde bulunmuştur. 1950 yılından itibaren DP'nin icraatlarını merakla izleyen TSK, Adnan Menderes Hükümetinin uygulamış olduğu politikaları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşulları ve toplumsal sorunları da öne sürerek Türk siyasi hayatının ilk askeri darbesini gerçekleştirmiş; böylece sonraki darbelere zemin yaratılmıştır. Darbe ile 10 yıl aralıksız bir şekilde iktidarda kalan bir parti feshedilerek siyasi yaşamına son verilmiş, halkın oyları ile seçilmiş başbakan idam edilmiştir. 1971 muhtırası ile devam eden süreçte ordu, seçimle gelen iktidarı sürekli tenkit etmiş; "rejimin koruyuculuğu" söylemine sığınarak yönetime müdahalelerde bulunmayı

---

⁸Bağımsız Kırgızistan'ın ilk dışişleri bakanıdır. ABD, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde Büyükelçi olarak da görev yapmıştır.

sürdürmüştür. Muhtıradan sonraki süreçte koalisyon hükümetleri ile devam eden siyasi istikrarsızlık toplumun geneline yayılmış, ekonomik sorunlara bağlı toplumsal kaos ortamı günden güne artmıştır. Ordunun vesayeti altında sürdürülen siyaset ülke sorunlarına çözüm bulamamış ve neticede TSK üçüncü kez yönetime el koymuştur. Ordu, iktidara gelir gelmez, halkın iradesi ile seçilmiş parlamento ve hükümeti feshetmiş, siyasal partilerin faaliyetlerini durdurmuş, parti liderlerine siyasal faaliyet yasakları getirmiş ve çeşitli sendikaları kapatmıştır. Yapılan tüm bu uygulamalar "halkın refahını, rejimin devamını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasını sağlamak" iddiası ile gerçekleştirilmiş ancak gerçekte siyasi, ekonomik, toplumsal yaşamda kişi hak ve özgürlükleri kısıtlanırken demokrasi sekteye uğratılmıştır. Darbenin izleri uzun süre hissedilmiş, ordu siyaset üzerindeki vesayetini her daim canlı tutmuştur. Ancak 2000'li yıllarla birlikte, özellikle AKP'nin iktidarı sonrası siyasi istikrarsızlık dönemleri son bulmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine uygun olacak şekilde mevzuatında düzenlemeye gitmesi, yapılan yasal ve anayasal değişikliklerle kişi hak ve özgürlüklerinin artırılması, ekonomik sorunların kısmen veya tamamen ortadan kaldırılması bir yandan darbe döneminin baskıcı izlerinin silinmesini hızlandırırken diğer yandan demokratik bir ortamın oluşmasına da katkı sağlamıştır. "Darbe dönemleri" nin geride kaldığının düşünüldüğü bir dönemde ülkenin önemli kamu kurum ve kuruluşlarına toplumda "Gülen Cemaati" olarak bilinen Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) üyelerinin sızması neticesinde 2016 yılında Türkiye'de bir Darbe Girişimi yaşanmıştır. Ordu içerisinde bir grup FETÖ üyesinin kalkışmış olduğu girişim halkın çabaları ile durdurulmuş, daha önceki darbelerde nispeten sessiz kalan halk ilk defa darbeye karşı bu kadar açık bir tutum sergilemiştir.

Türkiye'de yaşanan askeri darbeden 25 yıl sonra bu kez Kırgızistan'da "Darbeler Dönemi" başlamıştır. Yaşananlar temelde Türkiye ile çok benzerlik göstermemekle birlikte kökleri Sovyet dönemine dayanan nedenler siyasi istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Özellikle Kırgız ve Özbek nüfus arasında çıkan etnik temelli çatışmalar bir yandan 2010 yılında siyasi ve toplumsal istikrarsızlığa neden olurken bir yandan da ülkenin ikinci kez ve daha ağır bir şekilde bir halk devrimi ile karşı karşıya kalması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye ve Kırgızistan'da yaşanan darbeler birlikte değerlendirildiğinde; ekonomik sıkıntılar, artan yoksulluk ortamı, yüksek zamlar ve enflasyon oranları, karşıt görüşler arasındaki çatışmalar (Türkiye'de sağ-sol görüşlü gruplar arasında çıkan çatışmalar, Kırgızistan'da Kuzey-Güney/ Kırgız-Özbek nüfus çatışması şeklinde yaşanmıştır) iktidar baskısı, basın üzerindeki sansürler iki ülkede de darbeye neden olan ortak sorunlar olarak göze çarpmaktadır. Darbeyi tetikleyen dış etmenler incelendiğinde ise her iki ülkedeki darbede de ABD etkisi göze çarpmaktadır. Buna göre müttefikliğe ve kurulan yakın ilişkilere rağmen Türk kamuoyunda darbenin arkasındaki gücün ABD olduğuna dair hâkim bir düşünce vardır. Kırgızistan'da gerçekleşen darbelerde her ne kadar Rusya ve ABD etkeni olsa da, bu ihtimal darbenin temel belirleyicisi olmak bakımından güçlü değildir. Ancak Kırgızistan gibi genç bir devletin, ABD ve Rusya gibi iki büyük gücü, özellikle ekonomik gelir sağlamak düşüncesi ile idare etmeye çalışması düşünüldüğünde, bu durumun Kırgızistan'daki iktidarın sonunu hızlandırıcı bir etki yaptığı da açıktır.

Bununla birlikte, Kırgızistan'da darbenin nedenlerinden olan etnik temelli çatışmalar ve başkanın bağlı bulunduğu bölge tarafından desteklenmesi gibi durumlar Türkiye'de yaşanmamıştır. Kırgızistan'daki bölgeselcilik anlayışı, Cumhurbaşkanının belirlenmesini etkilemiş; 2005 yılında Kuzey kökenli Akayev için güneyde başlayan halk ayaklanması, 2010 yılında Güneyli Bakiyev'e karşı kuzeyde başlamıştır. Böylece siyasi bütünlük sağlanamamış ve Kırgızistan siyaseti kırılğan temeller üzerine kurgulanmıştır.

Yaşanan askeri ve sivil darbeler ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunları çözemediği gibi demokrasinin işleyişinin bozulması, artan siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı da kronik hale getirmiştir. Darbe zihniyetinin Türkiye'de gerek halk nezdinde destek almaması, gerekse ayakları yere basan bir siyaset anlayışı ile ortadan kaldırıldığı ise 15 Temmuz sürecinde açık bir şekilde görülmüştür. Kuşkusuz, Kırgızistan'da da söz konusu sorunların ortadan kaldırılması halk ve yönetimin birbirini tamamladığı bir yöneten-yönetilen ilişkisinin varlığı ile çözülecektir.

KAYNAKÇA

- "15 Temmuz Darbesinin Acı Bilançosu Açıklandı", <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/19/15-temmuz-darbesinin-aci-bilancosu-aciklandi> (Erişim Tarihi: 15.01.2017).
- "Turkish President Returns to Istanbul in Sign Military Coup Is Faltering"
https://www.nytimes.com/2016/07/16/world/europe/military-attempts-coup-in-turkey-prime-minister-says.html?_r=0 (Erişim Tarihi: 15.01.2017).
- AKBULUT, Başak (2016). "15 Temmuz Darbe Gecesi Yaşananlar Dakika Dakika İddianamede", <http://www.iha.com.tr/haber-15-temmuz-darbe-girisimi-gecesi-yasananlar-dakika-dakika-iddianamede-605465/> (Erişim Tarihi: 14.01.2017).
- AKÇALI, Pınar (2007). "Orta Asya'da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34 (Aralık). ss. 113-136.
- AKÇALI, Pınar (2012). "Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeler Dergisi*, XII (1). ss. 193-209.
- AKINCI, Abdulvahap (2013). "Türkiye'de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1. ss. 93-123.
- AKINCI, Abdulvahap (2014). "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 9(1). ss. 55-72.
- ALKAN, Haluk (2010). "Kırgızistan Otoriter Merkezleşmeye Karşı Merkezkaç Direnişinin Gölgesinde Siyasal İstikrarsızlık", *SDE*, Ankara.
- ALKAN, Haluk (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, USAK Yayınları: Ankara.
- ANADOLU AGENCY (2016). *FETO's Coup Attempt: A Timeline*, Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş: İstanbul.
- BİNGÖL, Yılmaz (2007). "Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13 (1). ss. 1-21
- BOZTAŞ, Asena (2012). "Türk Demokrasisine Müdahaleler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:19. ss. 65-73.
- BULUT, Sedef (2009). "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası", *Süleyman Demirel Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 19. ss. 73-90
- BULUT, Sedef (2009a). "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*. 2 (4). ss. 125-145
- Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millettin Zaferi*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları: Ankara.
- CUMMINGS, Sally N. (2010). "'Revolution' not revolution". *Domestic and International Perspectives in Kyrgyzstan's Tulip Revolution: Motives, Mobilization and Meanings*, (Edt. Cummings, Sally N.). London. ss. 1-7.
- ÇİTÇİ, Oya (2006). "Ordu-Siyaset İlişkileri", *Amme İdare Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 4. ss. 17-44.
- DEMİR, Sertaç Timur (2016). *15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya*, SETA, Sayı: 161.
- DEMİRTEPE, M. Turgut & YILMAZ, Murat (2015). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığ 2013*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi: Ankara
- DURUN, Davut (2000). *Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, 1. Baskı. İşaret Yayınları: İstanbul.
- MİROĞLU, Atiye (2016). "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15. ss. 1-22.
- ERDENDOĞDU, Feza (2014). "Türkiye Basınında 1978-1980 yıllarında yaşanan "Alevi Katliamlarına dair Manşet Haberlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme", <https://www.academia.edu/> (Erişim Tarihi: 10.01.2017).
- HALİDOV, İslam (2013). "Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum", *Akademik Bakış Dergisi*, 38. ss. 1-19.
- HAN, Mehmet Fırat (2016). "Osmanlı'dan Günümüze Darbe Geleneği ve 15 Temmuz". <https://www.ilkha.com/haber/39256/osmanlidan-gunumuze-darbe-geleneği-ve-15-temmuz> (Erişim Tarihi: 13.01.2017).
- JOLDOSHBEK Ulu, Jyldyzbek (2008). *Post-Soviet Colourful Revolutions: An Analysis of Kyrgyzstan's Tulip Revolution*, The Degree of Master of Science in Eurasian Studies Social Sciences of Middle East Technical University: Ankara.
- JURAEV, Shairbek (2010). "Back on Track? Kyrgyz Authoritarianism after the Tulip Revolution", *After the Color Revolutions* (Edt Cory Welt and Alexander Schmemmann), PONARS Eurasia: Washington. ss. 30-35.
- KARATAŞ, Kasım Uğur (2015). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde 12 Eylül 1980 Darbesi Döneminde İşkence Yasağı İhlalleri*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- KONGAR, Emre (2007). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KUKUYEVA, Fatima (2006). "Color Revolutions in the Central Asia and the US Position", *Taiwan International Studies Quarterly*, 2(2). ss. 81-96.
- LEWIS, David (2008). "The Dynamics of Regime Change: Domestic and International Factors in the 'Tulip Revolution'", *Central Asian Survey*, 27 (3-4). ss. 265-277.
- NİCHOL, Jim (2010). "The April 2010 Coup in Kyrgyzstan: Context and Implications for U.S. Interests", *Congressional Research Service*, www.crs.gov (Accessed: 12.01.2017)
- OĞUZHAN, Börekci & ÜLKÜ Ayşe (2013). "Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: "Karanlığa Direnen Yıldız" Üzerinden Bir Bakış", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8(9). ss. 1913-1932

- PELKMANS, Mathijs (2005). "On Transition and Revolution in Kyrgyzstan". *Focaal*. 46. ss. 147-157.
- SARI, Yaşar & YİĞİT, Süreyya (2005). "Kyrgyzstan: Revolution or Not?", <https://www.opendemocracy.net/node/2404/pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2017).
- SARI, Yaşar (2010). "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", *OAKA*, 5(9). ss. 27-47.
- SOLER İ LECHA, Eduard (2016). "The International Impact of The Failed Coup in Turkey", *Opinion*, 425, E-ISSN 2014-0843 D.L.: B-8438-2012. ss. 1-3
- STOBDAN, P. (2014). *Central Asia: Democracy, Instability and Strategic Game in Kyrgyzstan*, Pentagon Press: New Delhi.
- TROİTSKİY, Evgency (2012). *Turmoil in Kyrgyzstan: A Challenge to Russian Foreign Policy*, The Swedish Institute of International Affairs, No: 8.
- YİĞİT, Süreyya (2010). "Kyrgyzstan's Angel of Death". <https://www.opendemocracy.net/-sureyya-yigit/kyrgyzstan%E2%80%99s-angel-of-death> (Erişim Tarihi: 07.01.2017).
- YSK (2015). 1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri, <http://www.ysk.gov.tr/>.
- YÜKSEL, Okan (2011). "12 Eylül ve TSK'nın Siyasal Yaşama Müdahalesi", <http://politikakademi.org/2011/01/12-eylul-1980-ve-ysknin-siyasal-yasama-mudahalesi/> (Erişim Tarihi: 12.01.2017).